

اطلس تاریخی سادات ایران

از آغاز ورود تا پایان قرن نهم هجری قمری

سادات زنجان، ابهر و سلطانیه

غلامرضا جلالی

نقشه‌ها: ابوالفضل زارعی

نمودارها: مهندس پیروز جلالی

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
جلالی، غلامرضا، ۱۳۳۳ -
اطلس تاریخی سادات ایران: از آغاز ورود تا پایان قرن نهم هجری؛ سادات
زنجان، ابهر و سلطانیه / غلامرضا جلالی؛ نقشه‌ها ابوالفضل زارعی؛ نمودارها
پیروز جلالی.

مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست‌نویسی
عنوان دیگر
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده
رده
شماره کتابشناسی

مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۷.
۱۷۸ ص.
978-600-06-0234-5
فیبا.
اطلس تاریخی سادات ایران سادات زنجان، ابهر و سلطانیه.
سادات (خاندان) — نسبنامه.
شیعه — ایران — تاریخ — از آغاز تا ۹۰۸ ق.
نسب‌شناسی — ایران.
جلالی، پیروز، ۱۳۶۷ -
زارعی، ابوالفضل، ۱۳۶۴ -
بنیاد پژوهشهای اسلامی.
۲۹۷ / ۹۸
۱۳۹۷ الف ۶ ج ۸ / ۷ / ۵۳ BP
۵۱۳۷۱۲۰

اطلس تاریخی سادات ایران

از آغاز ورود تا پایان قرن نهم هجری؛ سادات زنجان، ابهر و سلطانیه.
غلامرضا جلالی

ویراستار: سیدجلال قیامی میرحسینی
چاپ اول: ۱۳۹۷ / ۴۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۱۳۵۰۰۰ ریال
چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵
تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳
فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۲۷۷۳۳۰۲۹
www.islamic-rf.ir info @islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

مقدمه	۹
-------	---

فصل یکم

آشنایی با جغرافیای تاریخی منطقه	۱۵
زنجان	۱۵
ابهر	۱۸

فصل دوم

تاریخ دوره اسلامی منطقه	۲۱
-------------------------	----

فصل سوم

نخستین مهاجرت‌های سادات به زنجان، ابهر و طارم	۳۶
۱- مهاجرت طالبیان و علویان	۳۶
قیام حسین ثائر	۳۹
فرزندان حضرت عباس بن علی (ع)	۴۱

- شهادت ابراهیم بن محمد لحنانی ۴۱
- ۲- مهاجرت سادات حسنی ۴۴
- قیام داعی کبیر در طبرستان ۴۵
- عقیقی کوکبی و قیام داعی کبیر ۴۸
- تأسیس دولت علویان ۵۱
- ناندان ابهریون ۵۵
- ۱- فرزندان عبدالله محض بن حسن مثنی بن امام حسن مجتبی ۵۶
- ۴- مهاجرت سادات حسینی به زنجان و ابهر ۶۲
- ۵- سادات موسی زنجان، ابهر و طارم ۶۲

فصل چهارم

- تأسیس نهاد نقابت در منطقه زنجان و ابهر ۶۷

فصل پنجم

- نهاد نقابت در زمان چنگیز و ایلخانان ۷۴
- دیدار سید بن طاووس با هلاکوخان ۷۷
- نهاد نقابت در عصر غازانخان ۷۸
- تأسیس دارالسیاده ها به فرمان غازانخان ۸۲
- الجایتو و اتمام بنای سلطانیه ۸۸
- تاج الدین آوی نقیب النقبای سلطانیه ۹۲

نمودار نسب نامه ها ۱۱۱

نقشه ها، عکس ها و اسناد ۱۳۳

منابع ۱۶۱

دایرة المعارف ها ۱۷۱

منابع انگلیسی ۱۷۲

مقاله ها ۱۷۲

www.ketab.ir

مقدمه

در ایران «سید» به ولاد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از نسل فاطمه زهرا علیها السلام گفته می شود و شاخه های متعددی چون سادات حسنی، حسینی، موسوی و رضوی را دربر می گیرد. سفارش قرآن به حفظ انبیا صلی الله علیه و آله، ارحام و نیز اکرام ذریه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، ویژگی های شخصیتی برخی از بزرگان سادات و نقش آنان در مسائل مهم سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جهان اسلام و در ترویج تشیع، تأسیس حوزه های علمی شیعه، شکل گیری تاریخ علم اسلامی، تولید دانش، تأسیس دودمان های بزرگ و تأثیرگذار، از دیرباز سبب کندوکاو پژوهشگران، درباره سادات شده است. امروزه نیز بر اهمیت نقش سادات مدام افزوده می شود، و در شرایط کنونی هیچ جای جهان، هیچ خاندانی به کثرت و موقعیت آنان دست نیافته است. به تعبیر اولیاء الله آملی: «با وجود آن همه استیلا که بنی امیه و بنو العباس را بود، امروز در همه جهان صد تن اموی و عباسی مشهورالنسب نیابند... و بنوعلی و بنوفاطمه، با وجود آن که مدت دو یست سال یا بیشتر، ایشان را می کشتند و ملوک ظلمه در پی

استیصال ایشان بوده‌اند، امروزه بحمدالله، در روی زمین از مشرق تا مغرب، هیچ بقعه و مقامی نیست، الا در آنجا چند تن از مشاهیر سادات موجود هستند».^۱

مولانا جلال‌الدین بلخی در اشعار خود در کتاب مثنوی، با نگاهی شگفت‌انگیز نسبت به ساحت آسمانی رسول گرامی اسلام ﷺ و ذریه ایشان، می‌گوید:

صد هزاران آفرین بر جان او	بر قدوم و دور فرزندان او
آن خُلفه زادگان مُقبلش	زاده‌اند از عنصر جان و دلش
گر رزق داد و هری یا ازری‌اند	بی مزاج آب و گل، نسل وی‌اند
شاخ گل هر حات و نه، هم گل است	خُتم مُل هر جا که جُوشد، هم مُل است
گرز مغرب بر رزق خورشید سر	عین خورشید است، نه چیز دگر
عیب چینان را ازین دم کوردار	هم به ستاری خود، ای کردگار ^۲

پراکندگی مزارات منسوب به طایبان و علویان و اهل بیت در سراسر ایران زمین، که تعداد آن‌ها از مرز هزاران فراتر می‌رود،^۳ راغاز کندوکاوها و تک‌نگاری‌های زیاد و تألیف صدها کتاب در این زمینه شده است. با این حال، دامنه موضوع‌های مربوط به سادات در حدی گسترده است که به بحث و با قاطعیت می‌توان گفت، به هیچ وجه حق مطلب ادا نشده و مطالب ناگفته و حتی بسیار مهم، در این زمینه در ایران و کشورهای دیگر اسلامی زیاده از حد است.

در میان موضوع‌های پراهمیت تاریخی - جغرافیایی مرتبط با سادات که کمتر کسی از پژوهشگران به دنبال آن رفته، اطلس مهاجرت سادات و پراکندگی و نقش آنان در رویدادها، رخدادهای تاریخ محلی و در پیدایش و توسعه سلسله دانش‌ها،

۱- اولیاءالله آملی، تاریخ رویان، ص ۵۵۸-۵۵۹.

۲- جلال‌الدین محمد بلخی رومی، مثنوی معنوی، دفتر ششم، ص ۸۱۹.

حرکت‌های اجتماعی، عرف‌ها و عادات‌هاست.

مهاجرت سادات سبب آشنایی مردم با اخلاق و آداب آنان و گرایش مردم به اسلام و تشیع و تقویت روحیه مبارزه در میان آنان و ثمرات درازمدت و پایدار از قبیل گسترش تفکر ستم‌ستیزی و تبدیل تشیع سیاسی به قدرت اجتماعی و نتایج علمی، فرهنگی و تأسیس نهادهای مرتبط است.

جایگاه ریژه سادات در میان مردم و در فرهنگ عمومی جامعه، سبب شده است تا افرادی در خان‌تاریخ، به منظور بهره‌برداری از این موقعیت، یا به منظور بهره‌گیری از وجوهای ریژه سادات، خود را سید بخوانند. ستیزه‌جویی امویان و عباسیان با علویان و ذریه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و نیز معارضه سادات با آنها در سده‌های نخست اسلامی؛ سبب شده است، بخش قابل توجهی از انساب ثبت و ضبط نشود، یا نسب‌نامه‌ها دور از دسترس باشند. این امر سبب به فراموشی سپرده شدن بسیاری از حقایق تاریخی در نسل‌های بعد شده است.

از دوره مغول، با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی فراهم آمده برای سادات، تلاش‌های فراوان برای احیای نسب‌نامه‌ها شد، و عموم افراد آذنه که شیدند تاریخ‌خاندان خود را از بوته فراموشی در آورند، ولی دست‌کاری در بسبب‌ری از انساب، سبب ورود اطلاعات غلط به نسب‌نامه‌ها و فزونی اختلاف آرا میان نسب‌شناسان شد.

اهمیت رویدادهای مهم و هویت‌ساز تاریخ سادات، نگارنده را برآن داشت تا ضمن پیگیری تأسیس گروه تراجم و انساب در بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی و مدیریت آن طی چهارده سال گذشته، بکوشد تا در کنار فعالیت‌های دیگر پژوهشی مرتبط به این حوزه، طرح اطلس مهاجرت سادات به

فلات ایران را پس از تأیید شورای پژوهش و تصویب هیئت مدیره، به اجرا درآورد. در مرحله عملیاتی، با توجه به گستردگی دامنه طرح، بخش‌های مختلف اطلس تاریخی سادات مهاجر به ایران، میان اعضای علمی گروه تقسیم و تلاش شد تا در یک زمان قابل قبول این طرح، به اجرا درآید.

آنچه در پیش رو دارید، تک‌نگاری سادات زنجان و ابهر و طارم و سلطانیه و خاندان‌های بزرگ این منطقه است. ما در این اثر، در کنار معرفی سادات و خاندان‌های یاد شده، شبکه‌های ارتباطی این سادات با سادات حسنی و حسینی که دولت‌های بایران، بایرستان را به وجود آوردند و نیز ارتباط آن‌ها با علویان همدان و ری و قزوین و اذربایجان را نیز مورد کندوکاو قرار داده‌ایم. امید است پژوهشگران بومی در تکمیل این سند، به ویژه در شناسایی اسناد مهم و کهن و نیز معرفی دودمان‌های برجسته، نویسنده ایاری کنند تا ما بتوانیم در چاپ‌های بعدی، متن جامع‌تری را در این زمینه تقدیم کنیم.

ما در تدوین این اثر از همه منابع انساب و تبارشناسی‌های نخستین پیش از مغول، منابع تاریخی مربوط به دوره مغول و تیموریان، منابع جغرافیای تاریخی این دو دوره و آثار و اسناد محلی و بومی، بهره جستیم. خواننده عزیز توجه دارد که تولید چنین اثری آسان نبوده، ما در نوشتن این کتاب با منابع زیادی روبه‌رو بوده‌ایم که می‌توان آن‌ها را به چند دسته اصلی تقسیم کرد:

الف. تعارض میان داده‌های تاریخی و انتخاب نظر درست.

ب. عدم دسترسی به اطلس بعضی از دوره‌های تاریخی مورد بحث در این کتاب و نیز دولت‌های محلی که ما به نام آن‌ها اشاره کرده‌ایم. بیشتر نقشه‌های مورد نیاز، وجود خارجی نداشته، نقشه‌های این کتاب به کوشش همکاران جناب

آقای ابوالفضل زارعی، دانشجوی دوره دکتری جغرافیای دانشگاه فردوسی مشهد، برای نخستین بار فراهم شده است.

ج. زندگی نامه بسیاری از بزرگان ساداتی که در این اثر به آن‌ها اشاره شده است، در جایی بازتاب نیافته یا دست کم ما به رغم کوشش زیاد به این منابع دست نیافتیم و برای تکمیل اطلاعات، به کتدوکاوهای بعدی نیازمندیم.

همه شهرهای مورد اشاره در این اثر، امروزه و بر بنیاد آخرین تقسیمات کشوری در حوزه جغرافیایی آستان قاجار قرار دارد. نگارنده ضمن استقبال از راهنمایی علمی کسانی که دارای نظر مفید و قابل استفاده‌اند، امیدوار است، حسب پیشنهادی که به وسیله نویسنده شده و مصوبه هیئت مدیره بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی و حمایت‌های «ریخ مدیرعامل محترم آن، کارهای پژوهشی دیگری را در زمینه مهاجرت سادات به استان‌های قزوین، همدان و آذربایجان‌های شرقی و غربی نیز به انجام برساند و در اختصار علاقه‌مندان قرار دهد.

غلامرضا جباری

عضو هیئت علمی

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی